

Hvordan bør historien fortelles?

Av Jan Bjarne Bøe

Universitetet i Stavanger

Fortellingen er uløselig knyttet til historiefaget. I den «stedlige» historien – lokalhistorie av ulikt slag – står fortellingen trolig sterkere enn i andre historiefaglige kategorier. Hvordan kan man formidle historien om det spesielle stedet – en by, en bygd og en landsdel for den saks skyld – uten å gjøre bruk av fortellingen?

1. De mange fortellingene

Utgangspunktet er at folk i sin alminnelighet er interessert i fortellinger om fortiden. Dét viser den store interessen fjernsynsprogram har, det samme gjelder for utbredelsen av historiske romaner og andre populærhistoriske beretninger.

Men fortellingene om fortiden er forskjellige. På den ene siden finner vi den faktabaserte, faghistoriske fortellingen. På den andre siden har vi den frie fortellingen som ubesværet beretter en historie hvor bare fortellingens bakteppe kan ha et snev av historiske fakta.

Det gis en mengde eksempler på gode historieprogram for eksempel i NRK, og som jevnt over viser store seertall. Samtidig gis det eksempler på den mer frie fortellingen, som er laget ut fra hensynet å komme i møte med publikums ønske om å bli underholdt, forført og fascinert. Den frie fortellingen om fortiden inngår i underholdningsmangfoldet. Og mellom disse ytterpunktene er det et mangfold av fortidsfortellinger med ulik vekt på det historisk korrekte og den frie fantasi.

Vi befinner oss i en medietid hvor selve fik-

sjonen overdøver realia. Underholdningsaspektet innebærer en eskapisme hvor hensynet til fakta er underordnet. La meg eksemplifisere: Jeg har over tid arbeidet med hvordan oppfatningen av pirater har skiftet fra det de historisk sett var, til dagens oppfatning av dem som morsomme, romantiske eller frihetskjempende personer. Evenementet «Kaptein Sabeltann» i Dyreparken i Kristiansand og filmene «Pirates of the Caribbean» med Johnny Depp i hovedrollen er gode eksempler. Bildet av piratene har utviklet seg fra «mord til moro». ¹ Endringen av piratbildet er en parallell til oppfatningen av vikingen – fra å være råbarkedede mordere til å representere sunne verdier man tilbyr ungdommen. Spenningen mellom den faglige og frie fortellingen og folks interesse for historiske fortellinger er en sentral historiedidaktisk og historiemetodologisk problemstilling.

Om ikke annet så på grunn av mediernes fiksjonstyngde er det et uttalt behov for å holde på kravet om at noe faktisk er og har vært. Derfor er et fag som historie viktig, som ett av de fag som ønsker å fortelle noe om hva som faktisk skjedde i fortiden. At man som historiker av en rekke grunner aldri kan vite «sannheten om fortiden», rokker ikke ved historiefagets betydning – å vise hva som faktisk skjedde i fortiden.

Dette mangfoldet av fortellinger reiser spørsmålet om hvordan fortiden bør fortelles for at det historiefaglige skal tas i vare. Artikkelen er en konkretisering av hvordan man kan nærme seg den gode historiefortellingen, ved

Johnny Depp, dagens bilde av gårdsdagens pirat. Her fra filmsuksessen *Pirates of the Caribbean*.

først å vise hvilke historiefaglige hensyn man bør ta, og deretter å foreta en analyse på en bestemt historiefortelling.

2. Hvilke krav må stilles til den gode historiske fortellingen?

Spørsmålet er stilt mange ganger – og det er vel aldri blitt tilfredsstillende besvart, vil jeg tro, siden det innbefatter så omfattende kunnskapsområder og med så mange berørte aktører. Spørsmålet åpner for både psykologisk og pedagogisk innsikt i hvordan og hvorfor mottakere blir engasjert og forståelse av hvordan selve formidlingen bør foregå. Mitt utgangspunkt er langt mer beskjedent: Hvilke historiefaglige hensyn bør man stille til den historisk holdbare fortellingen? Det angår det jeg vil kalle for *fortellingens indre sammenheng*, fortellingens univers.

Et høvelig analyseredskap kan være de fem dimensjonene som den danske medieviter Janus Madsen presenterte i sin kjente artikkel «Når

fiktion skriver historie» fra 1999.²

1. *Den materialhistoriske dimensjonen* går ut på om fortellingen makter å gi et troverdig bilde av fortidens materielle forhold: Hvilke redskaper folk hadde, hvordan de bodde, hvilken mat de spiste og hvilke klær de bar – kort sagt: den faktiske verden folk den gang befant seg i. Fortellingen, enten den er visuell eller begrenset til det verbale, vil alltid foreta et utvalg av ting som blir gjengitt, gjerne begrenset til de gjenstander som er betydningsfulle for fortellingens utvikling og dens troverdighet.

2. *Den strukturhistoriske dimensjonen* dreier seg om sammensetningen av folk som opptrer. Er det en fortelling som handler om hele samfunnet den gang, stilles det krav om hvor representativ fordelingen av personer er. For to-tre hundre år siden og lengre tilbake var de mange *barna* noe som kjennetegnet samfunnet. En fortelling om den gang må derfor finne plass til barneflokkene dersom den skal nærme seg det historisk korrekte. Andre fortellinger kan derimot samle seg om én spesiell gruppe mennesker, for eksempel de tradisjonelle westernfilmene som handler *menn* og kanskje noen få kvinner som opptrer som ektefeller eller jenter på salooner. I alle fall vil kravet til den struktur som eksisterer i det miljø personene opptrer i, være et viktig moment i hvor historisk realistisk fortellingen er.

3. *Den begivenhetshistoriske dimensjonen* handler om i hvilken grad faktiske historiske episoder blir gjengitt eller omtalt i fortellingen, og i hvilken grad disse episodene blir framstilt korrekt. En fortelling om Norge i første halvdel av 1940-årene ville ikke være historisk korrekt dersom krigen var helt fraværende. På den andre siden ville en fortelling om denne tiden også være historisk ukorrekt dersom det *bare* var plass til krigen og ikke noe annet.

4. *Den mentalitetshistoriske dimensjonen* gjelder om de holdninger og oppfatninger som blir

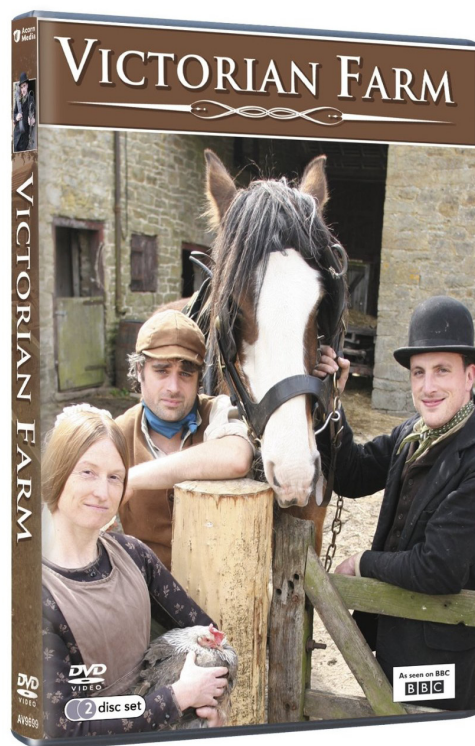
avspeilt i beretningen, er i samsvar med folks tanker, forestillinger og atferd i den tid historien foregår i. For eksempel: Viser fortellingen de tidsriktige kjønnsrollene, arbeidsfordelingen, statusforskjellene, oppfatningen av mennesker med annen kultur og hudfarge – kort sagt: stemmer beretningens syn på verden i sin alminnelighet med det man vet om den historiske tiden? Sannsynligvis vil man finne holdninger og handlinger som er fremmede i forhold til «den gang».

5. *Den språkhistoriske dimensjonen* angår om personene i fortellingen snakker slik datidens mennesker ville gjøre. Fordi flere fortellinger er laget ut fra samtidens behov og for å møte de forutsetninger samtidens lesere har, vil man sannsynligvis ikke finne de rare, ukjente og fremmedartede ordene – som var en realitet i en tid lengre borte. Men det språket – og de begreper – som formidles, vil også være et moment i vurderingen av hvor historisk realistisk forellingen om fortiden er.

Styrken i en slik analyse er nærblikket på fortellingens univers. Skulle man foreta en breiere analyse, måtte man trekke inn den *ytre* sammenheng – som de mange sosioøkonomiske og politiske realiteter som ligger utenfor selve handlingen, men like fullt «fjernstyrer» livet som der leves. Med disse forbeholdene vil jeg eksemplifisere en analyse på en fjernsynsproduksjon som nylig ble vist – *Tilbake til viktoriatiden*.

3. Tilbake til viktoriatiden

I månedsskiftet mai-juni 2010 viste NRK1 serien «Tilbake til viktoriatiden», en serie på seks timeslange episoder. Serien var laget for BBC2 av Lion Television. Stuart Elliot hadde regien, og produsenten var David Upshal.³ Det var en påkostet produksjon som nok ble «filtrert» ved de mange hensyn produsentene tok for å lage den gode fortellingen. Nettopp der-

Victorian Farm formidles også på DVD. Fra venstre historiker Ruth Goodman og arkeologene Peter Ginn og Alexander Langlands. Deres kunnskaper kommer til gode i de utfyllende kommentarene de gir underveis. Bildet lastet ned fra www.amazon.co.uk.

for er en slik påkostet produksjon «filtrert» i så mange avveininger for å finne sin beste form at serien er et godt utgangspunkt for å vise de ulike hensyn en historisk fortelling må ha.

Serien følger tre «forpaktere» i ett år, historikeren Ruth Goodman og arkeologene Alex Langlands og Peter Ginn. Ingen av dem har noen praktisk erfaring med gårdsdrift. Serien følger livet på gården, med pløying, såing og høsting, stell av høns og griser og tilrettelegging av alt det som var nødvendig for å overleve på gården den gang. Hver måned og årstid gir utfordringer og stiller vanskelige prioriteringer, og som hver episode bygges rundt.

Dette var tiden for store endringer i det engelske jordbruk som førte til en industrialisering av jordbruket, samtidig som tradisjonelle arbeidsmåter og redskaper var i bruk. Serien legges dermed til en tid i skjæringspunktet mellom gammelt og nytt. De lever slik man gjorde på gårdene i viktoriaertiden, er kledd i tidsriktige klær og bruker de redskaper som var tilgjengelige i 1885.

Serien er lagt til Acton Scott-eiendommen i Shropshire, et historisk gårdsanlegg som er drevet for nettopp å vise hvordan det rurale livet var i viktoriaertiden – et levende jordbruksmuseum, med andre ord.⁴

En kort gjennomgang av episodene:

Første episode:⁵ De tre forpakterne flytter inn på et småbruk tilknyttet Acton Scott. Huset har ikke vært i bruk på femti år, og deres første oppgave er å sette huset i stand, et nesten uoverkommelig slit. Møkk må fjernes, oven mures opp på ny og bygningene fikses på så mange vis. Som nyankomne må de hjelpe til med å treske årets hveteavling, som er deres første møte med damptreskemaskin. Alex må så sin egen hvete, men da ved hjelp av hest, mens Ruth og Peter drar til kanalen for å skaffe kull til oppvarming og matlaging. Mannfolkene går deretter i gang med å lage eplesider. I denne episoden kommer de første dyra til gården – en flokk med sauer.

Andre episode:⁶ Når høsten slutter og forsmak på vinteren kommer, må det utføres viktig arbeid for at besetning og avling skal klare seg gjennom kulde og frost. Teamet lagrer fôr til dyra ved å bruke mange maskiner fra den tiden. Mens Peter blir satt på prøve ved å bygge svinehus, må Ruth streve med klesvask, som er et fire dagers ukentlig arbeid i viktoriaertiden. Så får de en vær til gården – ellers får de ikke lam til våren... Alex strever med å lære seg å bruke hest, en diger Shirehest. Julen står for døren, og det må kokes, vaskes og ordnes til høytiden.

Tredje episode:⁷ Et nytt år har begynt,

og gården trenger en omfattende reparasjon. Teamet henter inn smed og tømmermann, og en kurvmaker. Når hvetekornet blir angrepet, må det kontrolleres for pest. Alt blir utført etter viktoriaertidens krav. Alex og Peter blir invitert av eieren til Acton Scott til fasanjakt. Dernest blir Alex med en gruppe «krypskyttere» for å fange harer, slik man gjorde det den gang.

Fjerde episode:⁸ Det er vår, og de første lammene og grisungene blir født. Dette betyr at Alex og Peter må lære seg kunsten å være «jordmor». En drektig sau, en søye, risikerer å dø, og hesten har en skadet fot som setter hele våronna i fare. Dersom teamet ikke klarer oppgavene sine, vil de ikke ha noe å feire Maidagen med.⁹ Det er et enten eller for den viktoriaertiske farmen.

Femte episode:¹⁰ I denne episoden tar teamet en tur med tidens moderne fremkomstmiddel – den dampdrevne jernbanen. Ruth strever med å lage cheddarost på den gamle måten mens Alex prøver seg på kunsten med birøkt. For å dra best mulig nytte av graset blir sauene satt i flyttbare innhengninger, en ny oppfinnelse: For hver dag er det et nytt stykke land som sauene får beite på. Alex og Peter får også prøve seg på den nye sporten i viktoriaertiden – cricket. Men viktigere enn sporten er å få høyet i hus, for regn kan ødelegge halmen og dermed sette husdyra i fare.

Sjette episode:¹¹ Nå er året kommet til veis ende. Alex og Peter selger med fortjeneste lam og grisunger som de har alet opp siden våren. Ruth lærer seg stråfletting og lager seg en hatt i viktoriaertidens mote. Fokus er likevel rettet mot å slå hveten og sette den i stakker. Alex og Peter hyrer en av tidens nye maskiner, en sjølbinder, som både slår hveten og binder den sammen i bunter. Men også denne gang truer regnet, men med innleid mannskap klarer de å redde hveten før regnet kommer. Da er det på tid å ringe med kirkeklokkene og feire innhøstningen med leker og sang og hjemmelaget øl. Da står det bare til-

Serien bestreber seg på å få med de moderne maskinene fra denne tida. Dette bildet er en rekonstruksjon ved Church Farm Museum, Skegnes, Lincolnshire, under slåttomma, oktober 2008.

bake å overlevere nøkkelen til eieren og dra fra gården

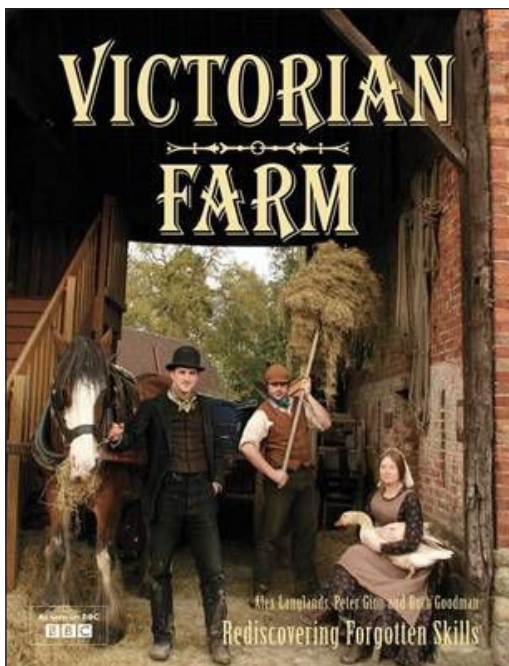
Underveis i episodene kommer Ruth, Peter og Alex med utfyllende kommentarer over vansken med å utføre det de holder på med: hvordan man slakter dyr og tilbereder mat, hvilke kryddere man den gang hadde tilgang til; hvordan man arbeidet på markene, hvilke kornsorter man hadde, hvilke prioriteringer man foretok osv.

I tillegg kom ett moment som skiller denne serien ut fra de fleste andre historieserier, kommentatoren. I NRK-versjonen var Totto Osvold kommentatoren. Hans formidlerrolle er viktig. Han gir saksopplysninger som ligger «utenfor» selve handlingen – som et riss av jordbruksut-

viklingen i England på 1800-tallet; som hvordan det lokale fellesskapet artet seg den gang, hvilke sanger og leker man forlystet seg med til jul; som hvordan jernbanen var en rammefaktor for jordbruket.

Både de tre aktørene og kommentatoren henviser til «jordbrukets bibel» – Henry Stephens *The Book of the Farm*, først utgitt i 1842.¹² Den gir ikke bare detaljerte anvisninger om arbeidsgang, redskaper, besetning og avling, den er også et tidsdokument om holdninger, etikk og sosiale relasjoner i viktortiatiden.

Det er med andre ord tre former eller nivåer serien formidler budskapet på – selve handlingen og ageringen i episodene, aktørenes samtale og forklaringer, og kommentatorens innslag. Serien

Boka *Victorian Farm: Rediscovering Forgotten Skills* ble skrevet av de tre medvirkende og kom i etterkant av serien. Bildet er hentet fra internett.

har en langt tettere informasjon enn man vanligvis finner i tilsvarende serier.

Som et spinoffprodukt av serien utga Ruth, Peter og Alex en bok om deres opplevelse dette ene året. Boken toppet boklisten til *Sunday Times* i februar 2009.¹³

Serien hadde store seertall og god mottagelse. Eksempelvis opplyser BBC at serien hadde 3.8 millioner seere pr. episode. Tallet sier i seg selv ikke så mye, men dersom vi sammenholder dette tallet med den mye omtalte og kommenterte serien (BBC) *Big Brother* som hadde «bare» 2.4 millioner, forteller det om stor seeroppslutning.¹⁴ Oppslutningen om denne serien sammenliknet med dokusåpen *Big Brother* fikk den engelske avisen *Guardian* til å uttrykke håp om at det britiske TV-publikum kanskje var blitt mer kultivert og hadde utviklet en langt sunnere mediehelse!¹⁵

4. Hvordan imøtekommer *Victorian Farm* de historiefaglige hensynene?

Jeg har valgt den britiske serien *Victorian Farm* som et analyseeksempel på de krav man bør stille til en historiefaglig fortelling. Hvordan tilfredsstilte serien disse kravene?

Materialhistorisk

Et hovedpoeng i *Victorian Farm* er å vise den materialhistoriske siden ved jordbruket i slutten av 1800-tallet: Husgeråd og oppvarming, råvarer og matlaging, klær for arbeid og fritid, hest og seletøy, plog og treskemaskin, smiing og kurvmaking, stell av høns og griser – og mye annet.

Strukturhistorisk

Fokus i *Victorian Farm* er gården, det liv som der foregår i ett år, og gårdens nærmiljø. Dette er seriens strukturhistoriske styrke; den pretenderer ikke å vise en utvidet totalhistorie. Når nærmiljøet trekkes inn, som når det er behov for en smed eller tømmermann, eller når man skal feire vellykket innhøstning, er det gårdens synsvinkel man ser det fra. Nå kan man selvsagt innvende at serien ikke viser tilstrekkelig tydelig de sosiopolitiske maktforholdene som former livet på gården. Dette er som oftest mer skjulte maktstrukturer, men som lar seg spore i klassestrukturer og kulturelt hegemoni.

Begivenhetshistorisk

Begivenhetene i *Victorian Farm* er knyttet til gårdens liv i skiftet mellom årstidene. Den «ytre» dramatikken springer ut av hendelser på gården, som når en søye ikke lammer slik hun skal og kan dø, eller når hesten har skadet foten slik at våronna står i fare. Serien fremstiller livet på gården som en isolert «øy» som merker endringene og tildragelsene i storsamfunnet som forsiktige bølgeskvulp. På den andre siden

peker *kommentatoren* på noen av de endringer som fant sted i storsamfunnet. I første rekke gjaldt det endringer innen jordbruket. På hele 1800-tallet var den en sterk industrialisering og vitenskapeliggjøring av jordbruket i England – introduisering av nye maskiner og forbedrede teknikker og utvikling av nye og forbedrede nyttevekster.

Mentalitetshistorisk

Det er mentalitetshistoriske forskjeller mellom viktariatiden og *mainstream*-holdninger i dagens samfunn, blant annet i kjønnsrollene. Mens Ruth har ansvar for hus, mat og reinhold, står Alex og Peter for utarbeidet. Serien viser med andre ord de vanlige kjønnsrollene i det tradisjonelle jordbrukssamfunnet (og den borgerlige familiestruktur), som står i motsetning til likestillingsretorikken i det britiske (og europeiske) samfunn i dag. Denne spenningen mellom virkelighets- og seersituasjonen blir forsøkt mildnet eller forklart ved at både de tre aktørene og kommentatoren understreker forskjellen mellom den gang og nå.

Språkhistorisk

I *Victorian Farm* har man bestrebet seg på å forklare de tekniske termene i 1800-tallets jordbruk slik at dagens urbane middelklassemenesker (som nok utgjorde storparten av seerne) skulle forstå dem. Som for den mentalhistoriske dimensjonen er avstanden i tid så liten at språket ikke er den store utfordringen for moderne tilskuere. Også her gjelder det samme at man ikke skal så langt forbi 16–1700-tallet før vi ville stå uforstående i en samtale.

Disse fem dimensjonene vil langt på vei kunne sette grove skiller mellom den fortelling som er realhistorisk korrekt og den som ikke er det. Likevel vil det fremdeles være opp til skjønn hvor mye «som skal til» for at fortellingen er historisk realistisk: Skal alle dimensjo-

nene være realistisk formidlet? Er noen dimensjoner viktigere enn andre? Kan vi nøye oss med bare én eller to av dimensjonene? I de fleste tilfeller finner vi *grader* av sannhet og realisme. Etter min oppfatning tilfredsstillende *Victorian Farm* med rimelighet disse kravene.

Jan Bjarne Bøe

Professor

Adr.: Inst. for kultur- og språkvitenskap
Universitetet i Stavanger
4036 Stavanger
E-post: jan.b.boe@uis.no

Noter

- 1 Jan Bjarne Bøe. 2010. *Pirater – fra mord til moro. Hvordan bildet av piratene har endret seg*. Stavanger: Hertervig akademisk.
- 2 Modellen er bearbeidet fra Janus Madsen. 1999. «Når fiksjon skriver historie». I *Historie & Samfunnsfag*. 3/1999. København.
- 3 <http://www.liontv.com/London> (16.6.2010)
- 4 <http://www.actonscott.com> (16.6.2010)
- 5 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00gn2b1> (16.6.2010)
- 6 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00gstnk> (16.6.2010)
- 7 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00h4lqr> (16.6.2010)
- 8 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00hbnk6> (16.6.2010)
- 9 Maidagen er den tradisjonelle markeringen av slutten på vinteren, ikke Arbeidernes dag i sosialistisk forstand.
- 10 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00hhns2> (16.6.2010)
- 11 <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00hn1sf> (16.6.2010)
- 12 Bokens hele og fulle tittel er *The Book of the Farm: Detailing the Labours of the Farmer, Fram-Steward, Ploughman, Shepherd, Hedger, Cattle-Man, Field-Worker, and Dairy-Maid*.
- 13 http://en.wikipedia.org/wiki/Victorian_Farm (15.6.2010)
- 14 Opplysning fra Bjørn Ola Bjørntoft, versjonsansvarlig NRK, juni 2010.
- 15 <http://www.guardian.co.uk/media/2009/jan/16/tv-ratings-victorian-farm-adds-viewers> (11.6.10)